

σε ιταλικό νησί, αν θα του έδινες και 40 μαχαιριές δεν θα έβγαίνε αίμα, αλλά όχι μόνο αυτουνού αλλά όλων μας.

Αλλά τέλος δεν αργήσαμε να γυρίσουμε τη βάρκα στο μέρος που μας είχε δείξει ο Έλληνας εκείνος και να βάλουμε όλες μας τις δυνάμεις αν και είχαμε δυο μέρες να φάμε ψωμί.

Εκείνη την ώρα έβλεπες τη βάρκα και πήγαινε γρήγορα ίδιο να είχε μηχανή, γιατί μας ήρθε και λίγο αεράκι και δούλευε το πανάκι της βάρκας και πιάσαμε γρήγορα τις στεριές της Τουρκίας. Αλλά μόλις πιάσαμε τις στεριές εκόπηκε ο αγέρας, έπειτα κόπηκαν και οι δυνάμεις μας διότι ήμαστε νηστικοί. Τέλος όμως, να μην τα πολυλέμε, στις 5 το βράδυ φθάσαμε στο Βουδρούμι με μεγάλο αγανακτισμό.

Όταν όμως φτάσαμε εκεί ξεχάσαμε για λίγο την ταλαιπωρία μας γιατί μας καλοδέχτηκαν αμέσως. Μόνο μια ερώτηση μας έκαναν, αν έχουμε κανέναν άρρωστο. Αλλά εμείς τους είπαμε πως αρρώστια δεν έχουμε, αλλά είμαστε όλοι άρρωστοι από την πείνα. Τότε πήγαν και μας έφεραν αμέσως ψωμί 30 κιλά και ελιές με σύκα και μας λεν κιόλας να μη φάμε πολύ και χαλάσουμε το στομάχι μας και για να 'χουμε και όρεξη να φάμε τη σούπα που θα κάνανε, όπως δεν άργησαν να μας τη φέρουν κιόλας. Τώρα εσείς μόνοι σας μπορεί να καταλάβετε όταν μας έφεραν το φαΐ τι έγινε. Έπειτα εφρόντισαν οι Τουρκοκρήτες που υπήρχαν εκεί πάλι για να βρουν μέρος να μας κοιμίσουν. Αλλά επειδή δεν εβρήκαν μέρος έξω στη στεριά μάς φρόντισαν και μας έβαλαν σε κάτι μαούνες φορτηγές για να κοιμηθούμε. Αλλά τι ύπνος που περιμέναμε να ξημερώσει να δούμε τι θα έλεγαν. Άμα ξημέρωσε ο Θεός, μπήκαμε πάλι στη βάρκα και πήγαμε γιαλό. Όταν τελείωσε το φαγητό μας βλέπουμε κάτι μεγάλους αξιωματικούς και ήρθαν από έξω από τη βάρκα. Εμείς αμέσως χίλια δυο έβαζε ο νους μας όπου δεν αργήσαμε να μάθουμε και περί τίνος πρόκειται, διότι μας λέει ένας Τουρκοκρήτης που ήξερε ελληνικά ότι έλεγαν αυτοί οι αξιωματικοί πως θα μας κατάγραφαν και θα μας έδιναν χαρτί για να έχουμε το δικαίωμα να σταματούσαμε όπου θέλαμε και για να μας έδιναν και τροφή από όποια μεγάλη σκάλα κι αν περνούσαμε.

Όπως ήταν και αλήθεια. Μας καταμέτρησαν και μας έδωσαν ένα χαρτί που έγραφε για τον κάθε ένα από πού ήταν, τίνος ήταν, πόσων χρονών ήταν και πώς τον έλεγαν. Και μετά μας έφεραν πάλι ψωμί, ελιές και τυρί και μας είπαν να φύγουμε και να πάμε να αράξουμε σε έναν κάβο παρακάτω από το Βουδρούμι που θα περνούσε ένα μεγάλο καϊκι με μηχανή να μας δέσει. Σηκωθήκαμε τότε και μεις και φύγαμε. Εφτάσαμε γρήγορα στον κάβο εκείνο γιατί βρήκαμε τον καιρό πρύμο. Μόνο για λίγη ώρα τον είχαμε τον καιρό από δίπλα και γι' αυτό βραχήκαμε. Αλλά άμα βγήκαμε στον κάβο στεγνώσαμε γιατί το φυλάκιο μας άναψε φωτιά. Οι δικοί μας άντρες δεν είχαν καιρό να κοιτάξουν εμάς γιατί κοιτάζαν να ματίσουν την αντένα, η οποία μας έσπασε από κάτω από τον κάβο, διότι το βουνό αυτό ήταν ψηλό και κατέβαζε τον αγέρα απότομα.

Άμα τέλειωσαν οι καημένοι οι άνδρες τη δουλειά ήρθαν και εκείνοι στο καλύβι που μας είχαν παραχωρήσει οι Τούρκοι και συζητούσαν με τον καπετάνιο μας και μας εξηγούσε ο καπετάνιος ό,τι του έλεγαν, πώς κάμαμε απόφαση τόσα άτομα μέσα σε τόση βάρκα κι αρμενίζαμε. Λοιπόν του λέει κι ο καπετάνιος μας ότι κι αν καθόμαστε εκεί θα πεθαίναμε μέσα στου εχθρού τα χέρια. Λοιπόν αποφασίσαμε να εγκαταλείψουμε το χωριό μας εξαιτίας του εχθρού μας κι ας πνιγόμαστε στο δρόμο, όπως κοντέψαμε να το πάθουμε κιόλας. Αλλά ο Άγιος Νικόλαος δεν μας άφησε να χαθούμε.

Τέλος, άμα ξημέρωσε μπήκαμε πάλι μέσα στη βάρκα και τραβήξαμε την πορεία μας, με την διαφορά πως τώρα είχαμε κάποια ελπίδα, ότι θα περνούσε το καϊκι να μας πάρει. Λοιπόν τραβούσαμε κι εμείς σιγά σιγά.

Λοιπόν στον δρόμο μας πάλι μάς εσώθηκε το νερό και πέσαμε ακόμη πιο κοντά στη στεριά μήπως δούμε πουθενά νερό στη στεριά και βγούμε και πάρουμε. Όπου το βρήκαμε γρήγορα, αλλά τραβήξαμε αρκετή ώρα κουπιά για να μπούμε σ' έναν απόκρυφο κόλπο.

Άμα φτάσαμε εκεί είδαμε και μια μικρή βαρκούλα και κάτι γυναίκες που μάζευαν ελιές. Αλλά πριν δούμε τις γυναίκες, οι δυο άνδρες τράβηξαν και πήγαν απάνω ψηλά, σε απόσταση περίπου

μισή ώρα που είδαν ένα καλύβι να παν να βρουν νερό, με την διαφορά όμως το χαρτί που μας είχανε δώσει από το Βουδρούμι δεν το πήραν μαζί τους, γιατί ο γέρος που μας είχαν δώσει από την Καρίνα έφυγε παρακάτω από τον κάβο που βγήκαμε να κοιμηθούμε, διότι ήταν θυμωμένος που δεν τον βγάλαμε την πρώτη μέρα έξω να πάει πίσω στο Βουδρούμι. Εμείς όμως δεν το κάναμε αυτό διότι δεν θα αργούσαν να τον πιάσουν και να τον έλεγαν και για κατάσκοπο και να μπλέκαμε κι εμείς κοντά σ' αυτόν τον γέρο.

Αυτός ο γέρος εβγήκε εκεί κι ας ήταν κακοτοπιά, δεν τον ένοιαζε, γιατί ήξερε πως μετά μια ώρα, δυο ώρες θα έφτανε στο μύλο που περάσαμε και μας πήρε ο μυλωνάς απάνω στο βουνό –ήταν ψηλά ο μύλος και μας έκαναν πίτες, μας έδωσαν και ελιές με χλωρές πιπεριές και φάγαμε. Λοιπόν ο γέρος μάς παράτησε γιατί είχε τις ελπίδες πως θα πήγαινε εκεί. Όπου τον ξεγράφουμε από το χαρτί, μέχρις ότου όμως να έρθουν οι άντρες μάς κόβονταν και τα χρόνια μας. Αλλά αυτοί εκεί που πήγαν βρήκαν και ένα τουρκοχώρι χωρίς να το βλέπουμε εμείς. Αλλά εμείς από τη στενοχώρια μας τραβήξαμε δυο γυναίκες προς το μέρος που είχαν πάρει οι άνδρες, πάλι για την καλή μας τύχη, βρήκαμε κάτι νερά που υπήρχαν μέσα χέλια. Όπου εμείς δε χάσαμε καιρό, πάει η μια να ειδοποιήσει τον καπετάνιο να 'ρθει και να πάρει μαζί ένα καλάθι με δυο τρία πιρούνια, όπως δεν άργησε να 'ρθει κιόλας· κυνηγούσαμε τα χέλια, όπου σε μια ώρα μέσα επιάσαμε 23 κομμάτια, με τη διαφορά όμως παραπάνω από μισή οκά χέλι δεν είχε. Τέλος, τα πήραμε και πήγαμε, τα τηγανίσαμε και φάγαμε, όπου κρύψαμε και στους άλλους. Άμα ξαναπέρασε κάμποση ώρα επήγαμε πάλι, αλλά τούτη τη φορά πιάσαμε μόνο τρία, διότι είχαν αγριέψει από την πρώτη φορά. Ήταν ήμερα, διότι οι Τούρκοι δεν τα πειράζουν, γιατί δεν τα έτρωγαν.

Άξαφνα είδαμε να έρχονται οι άλλοι και να έχουν μαζί τους και δυο στρατιώτες. Αλλά πριν έρθουν αυτοί πήραν είδηση στο χωριό και ήρθαν δυο τουρκάκια μικρά και μας έφεραν πίτες, σύκα και μερικά κρομμύδια και μέσα σε κάτι δερμάτια νερό. Λοιπόν τα ρώτησε ο καπετάνιος για τους δικούς μας, αν ήξεραν πού ήταν,

και του είπαν πως έρχονται, όπως δεν άργησαν να έρθουν κιόλας. Άμα ήρθαν λοιπόν κάθισαν να ξεκουραστούν και εφώναξαν και τον καπετάνιο να κάνει τσιγάρο, όπου άρχισαν να του κάνουν ερωτήσεις από πού είμαστε και πού πηγαίνουμε. Και ο αδερφός μου ο καπετάνιος τούς έκανε γνωστά όσα συνέβαιναν. Λοιπόν αυτοί μάς ζήτησαν αν μας είχαν δώσει χαρτιά από το Βουδρούμι. Αλλά εμείς είπαμε όχι γιατί φοβόμαστε να τα δείξουμε γιατί έλειπε ο γέρος και άμα τον ζητούσαν δεν θα ξέραμε τι να τους λέγαμε. Λοιπόν γι' αυτό το λόγο δεν τα δείξαμε. Μετά, άμα πέρασε αρκετή ώρα μάς έκαναν την πρόταση για να φύγουμε, όπου κι εμείς δεχτήκαμε αμέσως γιατί μας είχαν πει ότι σε τέσσερις πέντε ώρες θα βρίσκαμε ένα μικρό χωριουδάκι. Λοιπόν, ξεκινήσαμε, οι Τούρκοι απέξω κάθονταν και μας αποχαιρετούσαν. Εμείς δε τραβούσαμε τον δρόμο μας τώρα με μεγάλη όρεξη, διότι ήμασταν ξεκουρασμένοι και είχαμε φάει και λίγο.

Μετά λοιπόν από δυο τρεις ώρες ταξίδι, βρήκαμε ένα άλλο φυλάκιο, που ήταν ψηλά απ' την ακρογιαλιά, είχαν κάνει δρόμο οι Τούρκοι στρατιώτες και κατέβαιναν κάτω. Λοιπόν, μας ρώτησαν κι αυτοί τα ίδια με τους άλλους και μας είπαν σε μισή ώρα θα βρίσκαμε το χωριό. Εμείς δε πριν φύγουμε ζητήσαμε νερό και αμέσως αυτοί οι καημένοι μάς έδωσαν με μεγάλη ευχαρίστηση και μετά εφύγαμε.

Μόλις δε επεράσαμε ένα μικρό καβάκι και βρήκαμε μιαν αμμουδιά, καταλάβαμε ότι εκεί κοντά θα βρίσκαμε το χωριό γιατί είδαμε χωράφια καλλιεργημένα και συκομπαξέδες. Μετά περάσαμε άλλο ένα καβάκι και είδαμε και το χωριό εις το οποίον πήγαμε και αράξαμε και μας καλοδέχτηκαν με μεγάλη ευχαρίστηση. Εκεί δε σ' αυτό το χωριό υπήρχε ένα τελωνείο, ένα μεγάλο σπίτι ενός πλούσιου, ένα καφενείο που είχε μέσα και τηλέφωνο και δυο έως τρεις αποθήκες που ήταν γεμάτες καρούμπες και φόρωναν μεγάλα καϊκια. Όπου εκεί βρήκε ο αδερφός μου και κάποιον φίλο του καπετάνιο ονομαζόμενο Ιμπραϊμη. Και μόλις τον είδε ο καημένος τον αδερφό μου τον γνώρισε αμέσως. Ήρθε κοντά, τον χαιρέτησε και τον πήρε στο καφενείο να πιουν καφέ.

Μετά πήγε στον τελώνη και του είπε ότι ήρθε μια βάρκα με πρόσφυγες και ότι έπρεπε να φροντίσουν για μας. Ο τελώνης αμέσως δέχτηκε και του είπε να τηλεφωνήσουν απάνω στο χωριό, που ήταν μακριά κάπου δυο ώρες, για να μας κατεβάσουν τροφές. Αμέσως λοιπόν σηκώθηκε ο ίδιος ο τελώνης και τηλεφώνησε να μας στείλουν τροφές.

Μετά αυτός ο καπετάνιος ο Τούρκος φώναξε και τους τέσσερις άντρες μας και τους ρώτησε πώς περνούσαμε στην πατρίδα μας και τους κέρασε καφέ. Μετά έβγαλε δυόμισι λίρες και τις έδωσε στον αδερφό μου να πάρουμε ό,τι θέλαμε. Αλλά εμείς είδαμε πως αργούσαν να 'ρθουν τα τρόφιμα και θελήσαμε να φύγουμε μήπως μας βρει το καϊκι στο δρόμο και μας δέσει, γιατί είχαμε ρωτήσει το τελευταίο φυλάκιο και μας είπε ότι δεν είχε περάσει ακόμη, και έτσι ξεκινήσαμε. Αλλά άμα πήραμε δρόμο ένα μίλι από την Ντάτσα, έτσι το έλεγαν το χωριό αυτό, είδαμε το καϊκι που περνούσε από κοντά από τη Σύμη. Τραβούσαμε με όλη μας τη δύναμη τα κουπιά αλλά αδικώς. Κάναμε σινιάλο αλλά του κάκου, πού να μας πάρουν είδηση που απέχαμε κάπου 2-3 μίλια μακριά από το καϊκι. Τέλος για την κακή μας τύχη χάσαμε και τα τρόφιμα και το καϊκι.

Λοιπόν μετά πιάσαμε γιαλό γιαλό την Τουρκία και άμα κουραστήκαμε βγήκαμε σε έναν κάβο και μετά αρχίσαμε να μαζεύουμε κοχύλια, πεταλίδες και αχινούς για να φάμε και να κοιμηθούμε. Όταν μαζέψαμε αρκετά ανάψαμε φωτιά και βράσαμε τα κοχύλια και τις πεταλίδες και φάγαμε, εβάλαμε τα παιδιά και τραγούδησαν μερικά τραγουδάκια, μετά προσευχηθήκαμε και κοιμηθήκαμε. Την άλλη μέρα συνεχίσαμε πάλι το ταξίδι μας χωρίς να ξέρουμε τι χωριό θα βρούμε τώρα μπροστά μας. Λοιπόν τραβούσαμε τόσο κοντά στην ακρογιαλιά και βλέπαμε ως και τα καβούρια που περπατούσαν απάνω στις πέτρες, βλέπαμε ακόμα και τα άγρια περιστέρια που κατέβαιναν χαμηλά στη θάλασσα και τρύπωναν μέσα σε κάτι κούφιες πέτρες που είχαν φαγωθεί πια από τις φουρτούνες. Να μην τα πολυλέμε εκείνη η μέρα μας πήγε έτσι χωρίς να δούμε ούτε άνθρωπο ούτε και χωριό. Μόνο άμα βράδιασε πάλι βγήκαμε να βρούμε τροφή να φάμε. Όπου βρήκαμε πάλι μερικά

κοχύλια και τα βράσαμε και φάγαμε. Μετά κοιμηθήκαμε για να είμαστε ξεκουρασμένοι το πρωί για να αρχίσουμε το ταξίδι μας.

Άμα ξημέρωσε ο Θεός την ημέρα του, σηκωθήκαμε και τραβήξαμε. Άμα αρμενίσαμε 3-4 ώρες περάσαμε από έναν κάβο όπου ήταν τρεις Τούρκοι και ψάρευαν. Τους καλημερίσαμε και τραβήξαμε το δρόμο μας. Αλλά όταν πήραμε έναν μεγάλο κάβο που είχαμε εμπρός μας είδαμε πως είχε φουρτούνα και γυρίσαμε πίσω. Άμα μας είδαν εκείνοι οι τρεις Τούρκοι μάς φώναξαν και τους βάλουμε μέσα και τους πήγαμε πίσω σε κείνο το μικρό καβάκι και αράξαμε. Γιατί εκεί ήταν κατάλληλο μέρος για να μείνουμε. Οι Τούρκοι λοιπόν μάς έδειξαν ένα μέρος που είχε νερό. Και μετά λοιπόν λένε στον αδερφό μου εάν θέλαμε να τους ακολουθήσομε να πηγαίναμε στο χωριό τους να μας έδιναν ό,τι είχαν ευχαρίστηση. Εμείς αμέσως δεχτήκαμε και ξεκινήσαμε οι δυο άντρες και δυο γυναίκες και πήραμε μαζί μας και τα δυο παιδάκια. Όταν πήραμε λίγο δρόμο, οι Τούρκοι θεώρησαν καλό να μας ανεβάσουν από έναν δρόμο που κυλούσαν ξύλα οι Τούρκοι όταν πήγαιναν τα καϊκια και φόρτωναν. Λοιπόν, επειδή ήταν πιο κοντά μάς ανέβασαν από εκεί. Αλλά είπαμε καλύτερα να πεινούσαμε και να μην πηγαίναμε πουθενά, διότι υποφέραμε πάρα πολύ μέχρις ότου ανεβούμε απάνω στο βουνό. Μετά μια ώρα δρόμο στο βουνό, περπατήσαμε άλλη μια ώρα ίσιωμα και φτάσαμε στο χωριό των Τούρκων. Αλλά τι χωριό όμως. Καλύβες και ψαθιά. Τέλος αμέσως αυτοί μας πήγαν στο μουχτάρη του χωριού. Αυτός εκείνη την ώρα έκανε την προσευχή του και όταν τελείωσε ήρθε κοντά μας και του είπαν οι Τούρκοι τι είμαστε. Αυτός αμέσως μας πήρε και γυρίσαμε στο χωριό. Και καθένας μάς έδινε ό,τι είχε ευχαρίστηση. Μετά άμα συμμαζέψαμε λίγο αλεύρι, λίγα σύκα, μερικά κοκορέτσια, καρούμπες και λίγο τραχανά που ήταν καμωμένος με αλεύρι και είχε μέσα φακή, χυλό στάρι και μικρά κουκιά, μας πήρε ο μουχτάρης στο σπίτι του και μας έδωσε πίτες και μέλι για να φάμε εκείνη την ώρα. Καθίσαμε, φάγαμε και μετά σηκωθήκαμε να φύγουμε. Άμα σηκωθήκαμε, μας έδωσε πάλι μερικές πίτες και μας έβαλε και μέσα σε δυο κουτάκια μέλι για να το πάρουμε

μαζί μας. Αλλά εμείς πριν φύγουμε επήγαμε και μαζέψαμε βελανίδια από κείνα τα ήμερα που είχαν τινάξει αυτοί και πουλούσαν τον πίτικα, δηλαδή τον απέξω φλοιό του βαλανιδιού· μαζέψαμε αρκετά γιατί είχαμε ανάγκη από τροφή.

Τέλος μετά μεγάλης δυσκολίας φτάσαμε στη βάρκα. Μόλις φτάσαμε εκεί, πιάσαμε αμέσως και βράσαμε βελανίδια και φάγαμε. Μετά, με το αλεύρι που μας είχαν δώσει κάναμε τηγανίτες και τις ψήσαμε χωρίς λάδι, για να τις έχουμε έτοιμες να μη χασομερήσουμε την άλλη μέρα. Μετά πέσαμε να κοιμηθούμε. Μάλιστα σε κείνο το μέρος είχε βουλιάξει ένα ιταλικό αεροπλάνο.

Λοιπόν, την άλλη μέρα σηκωθήκαμε και φύγαμε. Στο δρόμο δε από πίσω από έναν κάβο βρήκαμε μια βάρκα που ψάρευαν και έδωσαν στους άντρες μας τσιγάρο. Και μας έδωσαν και οδηγίες να τραβήξουμε να βρούμε ένα λιμάνι ονομαζόμενο Μάκρη. Αλλά οι Τούρκοι το ονόμαζαν Φιτιέ.

Τέλος από αρκετή ώρα βρισκόμαστε κοντά στη Μάκρη, πηγαίναμε να μπούμε μέσα από το κάτω μέρος, δηλαδή δεξιά, γιατί αριστερά είχε φυλάκια και μας είχαν πει οι ψαράδες πως από αριστερά δεν θα μας άφηνε το φυλάκιο να μπούμε μέσα.

Τέλος φτάσαμε στη Μάκρη. Αλλά μέχρι να μας δώσουν σημασία εθάμπωσε. Μετά ήρθαν, επήραν τον καπετάνιο μας και του 'καναν ερωτήσεις. Και μετά μεγάλης μας ανυπομονησίας που άργησε να έρθει, στενοχωριούμαστε γιατί μας ρώτησαν κι αυτοί εάν μας είχαν δώσει από το Βουδρούμι χαρτί και τους είπαμε όχι. Αλλά σε λίγο τον είδαμε να τον φέρνει ένας πολιτσίμνος.

Μετά μας έφεραν μέσα σε μια σακούλα παξιμαδάκια και τυρί. Λοιπόν φάγαμε, αλλά δεν μπορούμε να σας εξηγήσουμε τη γλύκα εκείνων των παξιμαδιών, διότι πεινούσαμε πολύ και μας φαινονταν ότι τα είχαν αλείψει με ζάχαρη. Ήταν όμως νύχτα και δεν τα βλέπαμε τι ήταν. Αλλά την άλλη μέρα που μας περίσσεψαν λίγα και τα βγάλαμε να φάμε, μας κόπηκε η όρεξη γιατί ήταν μουχλιασμένα. Τέλος τα κρύψαμε και περιμέναμε να μας φέρουν πάλι λίγες ελιές, τυρί και φρέσκο ψωμί. Εφάγαμε και κρύψαμε τα υπόλοιπα. Τέλος όμως δεν άργησαν και από κει να μας δώσουν το

πασαπόρτι και να φύγουμε. Μας έδωσαν όμως και νέο χαρτί τώρα. Λοιπόν τώρα πάλι είχαμε παρηγοριά. Σηκωθήκαμε και φύγαμε.

Αλλά βγαίνοντας από το λιμάνι βρήκαμε καιρό αντίθετο και θεωρήσαμε καλό να αράξουμε πάρα κάτω από τη Μάκρη σ' έναν κάβο. Εκεί όμως επειδή σταθήκαμε όλη τη μέρα μάς σώθηκε το νερό. Λοιπόν από τη μεγάλη μας δίψα εσκάβαμε την άμμο για να βρούμε γλυκό νερό να πιούμε. Αλλά του κάκου, διότι βρίσκαμε όλο αρμυρό. Τέλος βράδιασε και πέσαμε να κοιμηθούμε, αλλά η μεγάλη μας δίψα δεν μας άφηνε να κοιμηθούμε, γιατί όλο βλέπαμε στο όνειρό μας πως βρισκόμαστε κάτω από βρύσες και πίναμε νερό. Και ξυπνούσαμε και ήμαστε σκασμένοι από τη δίψα. Εμείς όμως οι μεγάλοι μπορούσαμε να υποφέρουμε λίγο. Αλλά άμα ξυπνήσανε τα μικρά και ζητούσαν νερό, τα χάσαμε, διότι πιάσαν και κλαίγαν όλα. Και κοντά σ' αυτά κλαίγαμε κι εμείς διότι μόνοι σας μπορείτε να φανταστείτε τι γινόταν να βλέπεις 17 παιδιά, και τα πιο μεγάλα ήταν 11 ετών, να τα βλέπεις όλα να υποφέρουν και να μην μπορείς να τους κάνεις τίποτα.

Επιτέλους αποφασίσαμε να φύγουμε κι ας μην είχε φέξει ακόμα. Αλλά είχε φεγγαράκι και μπορούσαμε ν' αρμενίζουμε. Όμως δεν άργησε να φέξει, όπου μετά περίπου 3-4 ώρες αρμένισμα με κουπιά, βρήκαμε ένα φυλάκιο όπου εκεί κοντέψαμε να πάθουμε πράμα όπου δεν το ελπίζαμε. Αλλά ευτυχώς, την ώρα που πηγαίναμε εκεί είδαμε και ένα άλλο καϊκάκι μικρό να τραβάει την πορεία εκείνη, κι εμείς με την ελπίδα πως, αν δεν βρίσκαμε νερό, θα είχε λίγο το καϊκι να μας έδινε να πιουν τα παιδιά, πλησιάσαμε. Αλλά έστριβε μέσα ένα κορφάκι και πηγαίναμε βαθιά χωρίς να το αντιληφθούμε. Αλλά δεν είχαμε φτάσει ούτε εκατό μέτρα τη στεριά κι ακούσαμε μια ντουφεκιά. Εμείς δεν σταματήσαμε γιατί δεν ξέραμε τίποτα. Αλλά μέχρι να τραβήξουμε δυο τρεις κουπιές ακούσαμε και δεύτερη ντουφεκιά και τρίτη. Και ξοπίσω βλέπαμε τους Τούρκους στρατιώτες να τρέχουν όλοι στις θέσεις τους, δηλαδή στα κανόνια όπου είχαν σε κείνο το μέρος, στα πολυβόλα, και μερικοί κατέβηκαν χαμηλά στην ακρογιαλιά όπου είχε άμμο. Και ξαπλώθηκαν, άνοιξαν κάτι λάκκους και έχωσαν τα όπλα τους και

ήταν έτοιμοι στο κάθε τι. Αλλά από μας τι μπορούσαν να δουν, αυτοί όμως έκαναν το καθήκον τους, διότι είδαν τόσα πολλά κεφάλια μέσα στη βάρκα και είχαν δίκιο. Εμείς άμα είδαμε εκείνες τις κινήσεις που 'καναν, λέμε είναι τα συντέλεια μας. Αμέσως λοιπόν για να αλαφρύνουμε τη θέση μας σηκώσαμε όλα τα παιδιά απάνω και σηκώσαμε και εμείς οι γυναίκες τα χέρια και οι άνδρες τούς ρωτούσαν αν είχε νερό σε κείνο το μέρος. Άμα λοιπόν εκείνοι είδαν τις κινήσεις μας σταμάτησαν. Όπως και μας, μας ενθάρρυνε κάτι ανέλπιστο. Γιατί είχε έρθει κάποιος τελωνοφύλακας από τη Μάκρη και ακούσαμε να φωνάζει: «Καπετάν Αντώνη, γκελ μπουρδά».

Άμα λοιπόν ακούσαμε αυτό, πήραμε θάρρος. Τότες σηκώθηκαν και οι στρατιώτες και πήγαιναν κοντά στον τελωνοφύλακα όπου μας φώναξε. Τότες λοιπόν κι εμείς γυρίσαμε τη βάρκα και πηγαίναμε στο μέρος όπου μας καλούσαν. Άμα φτάσαμε, μας διάταξαν να φουντάρουμε και να βγούμε να πάρουμε νερό. Δεν αργήσαμε να πεταχτούμε απάνω, να πάρουμε τα πράματα και να βγούμε να πάρουμε νερό. Άμα βγήκαμε έξω, μας συνόδεψαν δυο τσανταρμάδες και οι άλλοι επτά έμειναν στη βάρκα. Ο ένας ήξερε τα ελληνικά λίγο και κουβέντιαζε. Όταν περπατήσαμε λίγο βρήκαμε το νερό, γεμίσαμε και ξεκινήσαμε να φύγουμε. Τότε μας σταμάτησαν οι στρατιώτες και μας κόψαν ρόδια για να φάμε. Σε λίγο βλέπουμε και μια μικρή Τουρκαλίτσα να έρχεται να κρατά ένα πιάτο να έχει μέσα ελιές και λίγες πίτες και λεμόνια. Τα πήραμε κι αυτά και ξεκινήσαμε για τη βάρκα. Μόλις μας είδαν τα παιδιά με τα ρόδια έβαλαν τις φωνές και ζητούσαν να τους δώσουμε ρόδια. Τότες πιάσαμε κι εμείς και πετούσαμε τα ρόδια μέσα στη βάρκα, όπου ένα κοριτσάκι που το λέγαν Αγγέλα φώναζε: «Εγώ δεν πήρα. Όποιος πήρε δυο να δώσει και σε μένα ένα». Αλλά του κάκου. Τα ρόδια ήταν 16 ενώ τα παιδιά 17. Αλλά για την καλή τύχη της Αγγέλας, ο Τούρκος που ήξερε τα ελληνικά κατάλαβε και το είπε στο συνάδελφό του, όπου αυτός σηκώθηκε για να πάει να φέρει. Αλλά εκείνη την ώρα έρχονταν κάποιος άλλος κι έφερνε ρόδια, έτσι κοντά στα μικρά φάγαμε κι οι

μεγάλοι. Αλλά μετά μας λένε να φύγουμε, όπου δεν αργήσαμε να ξεκινήσουμε πάλι, τραβήξαμε προς τα κάτω. Αλλά είχαμε όμως τον καιρό από μπρος. Αλλά νύχτωσε κιόλας κι έτσι τώρα δεν ξέραμε που αρμενίζαμε, πρώτη φορά βλέπαμε εκείνα τα μέρη –και τι μέρη, όλο κατσαβραχα, που φοβόνταν κανείς να τα βλέπει. Αλλά εμείς όμως τα είχαμε πάντα συντροφιά μας και τα τραγουδούσαμε κιόλας. Τέλος όμως από τη μεγάλη μας πεποίθηση να βρούμε μέρος να κοιμηθούμε τραβούσαμε με όλη μας τη δύναμη κουπιά που με πολλή ώρα βρήκαμε ένα μέρος. Αλλά τι μέρος... φανταστείτε που δεν βρίσκαμε μέρος να δέσουμε τον κάβο της βάρκας. Αλλά δεν μπορούσαμε να κάνουμε διαφορετικά, διότι ο καιρός φουρτούνιαζε και αναγκαστικώς πέσαμε γιαλό, βγήκαμε έξω, πήγαμε και ξεχώσαμε μια μεγάλη πέτρα και δέσαμε τον κάβο της βάρκας. Όπου δεν είχαμε εμπιστοσύνη και την πέτρα εκείνη την έκαμε ο καπετάνιος μαξιλάρι και κοιμήθηκε. Το πρωί όταν ετοιμαστήκαμε να φύγουμε επήραμε και νερό και ξεκινήσαμε πάλι για το ταξιδάκι μας, με την διαφορά ότι είχαμε πρύμο αγεράκι και πηγαίναμε γρήγορα.

Και φτάσαμε έναν ποταμό που είχε και κει φυλάκια. Τέλος ζητήσαμε να μείνουμε εκεί αλλά δεν μας το επέτρεπαν. Τους ζητήσαμε ψωμί, μας λένε δεν έχουμε. Αλλά εμείς τους ξαναείπαμε για ψωμί, όπου μας βαρέθηκε ο λοχίας που είχε κατεβεί και έστειλε έναν στρατιώτη πιο πάνω που ήταν το φυλάκιο να μας φέρει. Εμείς τότε περιμέναμε και σε λίγο βλέπουμε να βαστά στα χέρια του έναν ντενεκέ και μια κατσαρόλα ο στρατιώτης και να έρχεται. Όπου δεν αργήσαμε να δούμε πως είχε μέσα ο ντενεκές κομμάτια γαλέτες και η κατσαρόλα είχε ελιές. Μας τα έδωσαν και μας έδιωξαν. Εμείς πάλι παραπονεμένοι φύγαμε, όπου τραβήξαμε και πήγαμε παρακάτω που είχε έναν ωραίο κάβο και αράξαμε.

Την άλλη μέρα πάλι το πρωί σηκωθήκαμε και φύγαμε, όπου αρμενίσαμε 4-5 ώρες με πρύμο αγεράκι και φτάσαμε σ' ένα λιμανάκι ονομαζόμενο Καλαμάκι. Μόλις πήγαμε εκεί, αμέσως ήρθαν ένας τελωνοφύλακας και δυο στρατιώτες και μας εξέτασαν. Όπου εμείς για να απαλλαχτούμε από τις ερωτήσεις εδώσαμε το χαρτί

που μας είχαν δώσει από τη Μάκρη και το διαβάζαν. Μετά έφυγε ο ένας στρατιώτης με τον τελωνοφύλακα και πήγαν και μας έφεραν μερικά ψωμιά, σταφύλια, ντομάτες και λίγα πακέτα τσιγάρα για τους άντρες. Αλλά για την τύχη μας εμείς βρήκαμε και μια άλλη βαρκίτσα χωριανή μας που είχε μέσα 7 άτομα, τρεις άνδρες και ένα μικρό κοριτσάκι και τρεις γυναίκες. Λοιπόν εμείς χαρήκαμε μόλις τους είδαμε κι αυτοί το ίδιο. Τέλος μάς είπαν να φύγουμε. Εμείς τότε τραβήξαμε να πάμε κοντά στους άλλους, όμως ρωτήσαμε αν ήταν εύκολο να περάσουμε τη νύχτα μας εκεί και να φύγουμε το πρωί. Και μας είπαν να μείνουμε μέσα στη βάρκα. Πήγαμε κοντά στους χωριανούς μας, τους ρωτήσαμε για το χωριό μας και για κείνους που αφήσαμε πίσω. Μας είπαν ό,τι ξέραν. Μετά φάγαμε λιγάκι και πέσαμε να κοιμηθούμε. Τέλος κοιμηθήκαμε 4 με 5 ώρες, μετά σηκωθήκαμε, μιλήσαμε και στους άλλους για να φύγουμε και δέχτηκαν γιατί είχε φεγγαράκι και μπορούσαμε ν' αρμενίσουμε όμορφα.

Τέλος ξεκινήσαμε πάλι για το ταξίδι μας, όπου γρήγορα εβρήκαμε άλλο ένα λιμάνι με χωριό που το έλεγαν Αντίφυλλο. Εκεί μόλις φτάσαμε ήρθε ένας τελωνοφύλακας και πήρε τον καπετάνιο μας και τον καπετάνιο της άλλης βάρκας και τους πήγε στο Τελωνείο όπου τους εξέτασε ο τελώνης. Μετά ήρθαν πάλι στη βάρκα και μας οδήγησαν και πήγαμε και αράξαμε σε ένα άλλο μέρος όπου εκεί μας έφεραν ψωμί, σταφύλια και φαγητό και μερικά τσιγάρα για τους άντρες. Μετά μάς είπαν να φύγουμε. Τότε κι εμείς σηκωθήκαμε και πήγαμε πάλι στις δυο βάρκες και τραβήξαμε το δρόμο μας. Αλλά το άλλο βαρκάκι πιο μικρό και το πανί του πιο μεγάλο, προχώρησε πιο μπροστά. Λοιπόν όταν θάμπωσε το χάσαμε διότι μπήκε και άραξε σε έναν κάβο, δεν το βλέπαμε πια, όπου αρμενίζαμε πάλι σαν ορφανά. Τέλος φτάσαμε κι εμείς σ' αυτόν τον ίδιο κάβο να πάμε για ύπνο. Αλλά την ώρα που παίναμε μέσα κουτουρού ακούσαμε ομιλίες. Μόλις όμως ακούσαμε να κουβεντιάζουν το καταλάβαμε πως ήταν οι δικοί μας. Αμέσως κι εμείς αρχίσαμε να φωνάζουμε: «Μπαρμπα-Δημητρό!» Τραβήξαμε τα κουπιά με πιο μεγάλη όρεξη και μπήκαμε πιο γρήγορα.

Μόλις πήγαμε αμέσως δε χάσαμε καιρό παρά τραβήξαμε πιο πάνω απ' την ακρογιαλιά και βρήκαμε κάτι κλαριά κι ανάψαμε φωτιά. Αλλά ένας από τη βάρκα μας τι σκέφτηκε –να πάρουμε από ένα κλαδί στο χέρι και να τ' ανάψουμε να πάμε στην ακρογιαλιά να πιάσουμε χταπόδια. Όπως και το κάναμε. Κατεβήκαμε στην ακρογιαλιά και οι μισοί τράβηξαν δεξιά οι άλλοι αριστερά. Εγώ, ο αδερφός μου κι αυτός που σκέφτηκε αυτό πήγαμε δεξιά, οι άλλοι πήγαιναν αριστερά. Αλλά εμείς βγήκαμε κερδισμένοι γιατί πιάσαμε έναν αστακό που θα 'τανε μισή οκά κι ένα χταπόδι μέχρι μιάμιση οκά. Έπειτα φωνάξαμε τους άλλους αν βρήκαν τίποτα, αλλ' αυτοί μάς απάντησαν όχι. Τέλος φτάσαμε στη βάρκα και καθίσαμε. Πειράξαμε τους άλλους λιγάκι κι έπειτα πέσαμε να κοιμηθούμε. Μετά δειπνήσαμε, είχε βγει το φεγγάρι και σηκωθήκαμε πάλι στο ποδάρι. Τότε πιάσαμε και μαζεύαμε πεταλίδια και κοχύλια οι μισοί, οι άλλοι μισοί έπιασαν κι έκαναν τηγανίτες, που είχαμε λίγο αλεύρι. Άμα μαζέψαμε κι εμείς τα κοχύλια και τις πεταλίδες γυρίσαμε και τα βράσαμε. Και σε λίγο είχε φέξει. Τότες αμέσως πάλι τα μαζέψαμε και τραβήξαμε.

Και πηγαίναμε προς τα κάτω. Εκεί άξαφνα βλέπουμε ένα χωριουδάκι, πολύ μικρό, καμιά δεκαριά σπίτια. Τέλος πλησιάσαμε και ζητήσαμε νερό που μας είχε σωθεί. Αλλά ένας στρατιώτης Τούρκος, που ήταν από το φυλάκιο εκείνου του χωριού, μας έδιωχνε και δεν ήθελε να μας δώσουν νερό. Αλλά οι γυναίκες που ήταν εκεί πήραν είδηση και τον έβαλαν πόστα γιατί μας έδιωχνε. Αμέσως λοιπόν μια μια γυναίκα μας έφερναν νερό με τις στάμνες. Μετά μας έφεραν και λίγες πίτες και μερικές καρούμπες. Αλλά ένα παιδάκι εκείνη την ώρα κολυμπούσε και έπιασε ένα χταπόδι που αυτοί δεν το έτρωγαν. Λοιπόν του φώναξε ο καπετάνιος μας και μας το έφερε. Μετά ο Τούρκος πάλι μας έδιωξε και φύγαμε. Αλλά φεύγοντας, ρωτήσαμε ποιο χωριό θα βρίσκαμε και μας είπαν πως θα πηγαίναμε στο Φοίνικα, όπου δεν αργήσαμε κιόλας να πάμε. Διότι μόλις βγήκαμε από το Τρίστομο, έτσι το έλεγαν το μέρος αυτό, μας έτυχε ένα πρύμο αεράκι και πηγαίναμε γρήγορα. Αλλά εκεί κοντά να φτάσουμε μας έτυχε μια φουσκοθαλασσιά και κόντεψε να μας βου-

λιάξει, όπου φοβηθήκαμε πάρα πολύ. Αλλά ο Άγιος Νικόλαος, που τον καλούσαμε, μας γλίτωσε και μας βοήθησε και φτάσαμε γρήγορα, όπου μας περιποιήθηκαν πολύ, διότι μόλις πήγαμε διέταξαν να βγούνε όλες οι γυναίκες έξω και τα παιδιά. Φώναξαν και τον καπετάνιο μας και τον ρωτούσαν από πού ήμασταν, πού πηγαίνομε. Και ο καπετάνιος ύψωσε το χαρτί που μας είχαν δώσει από τη Μάρκη. Αυτοί το διάβασαν. Αμέσως λοιπόν διέταξαν και μας έφεραν ψωμί, σταφύλια και τυρί. Μετά μισή ώρα μάς έφεραν και φαΐ, κρέας με πατάτες. Επειδή όμως δεν είχαν μέρος να μας βάλουν εκείνη τη βραδιά να κοιμηθούμε, μας έβαλαν απέξω απ' το Λιμεναρχείο και ήρθαν δυο στρατιώτες και μας φυλούσαν για να μην έρθουν οι Τούρκοι και μας πειράξουν. Τέλος, όταν ξημέρωσε, ήρθαν και μας πήραν και μας έβαλαν κάτω από το Τελωνείο που είχε μια αποθήκη κενή. Και εκεί καθίσαμε δέκα ημέρες.

Δεν θα ξεχάσομε τους καλούς κατοίκους του Φοίνικα, διότι επί δέκα μέρες δεν μας έλειψε ούτε το αλάτι, που λέει ο λόγος. Και στο τέλος πια τους είπαμε να σταματήσουνε να μας φέρνουν κρέας γιατί το είχαμε σιχαθεί. Τέλος ήρθε και η μέρα που θα φεύγαμε για την Αττάλεια, όπου εφρόντισαν και βρήκαν ένα καϊκι με μηχανή να μας τραβήξει μέχρι την Αττάλεια. Όπου μας έδωσαν μαζί μας πολλά και διάφορα για το ταξίδι μας και από 30 κιλά ψωμί η κάθε οικογένεια. Τέλος όταν ετοιμάστηκε το καϊκι, μας έδεσε και φύγαμε. Αποχαιρετήσαμε τους καλούς και φιλόξενους ανθρώπους και φύγαμε κατά τις 8 το βράδυ. Κατά τις 3 με 4 το πρωί έπιασε μια μικρή σκάλα το καϊκι και σταματήσαμε, και φύγαμε κατά τις 7 το πρωί διότι είχε πράμα κι έβγαλε σε κείνο το μέρος. Όταν τελείωσε, φύγαμε.

Μην τα πολυλογούμε, όταν φτάσαμε 3 με 4 μίλια απ' την Αττάλεια, μας έλυσε αυτός να πάμε μέσα με τα κουπιά διότι το απαγόρευαν οι Τούρκοι να μας πήγαινε μέχρι μέσα δεμένους. Τέλος το καϊκι έφυγε και μας άφησε και παλεύαμε μέσα σε κείνη τη μπουνάτσα διότι δε φυσούσε διόλου αγέρας. Αλλά πάλι η καλή μας τύχη –εκείνη την ώρα τραβούσα κουπί εγώ, δηλαδή η αδελφή του καπετάνιου, κι ένας άλλος από τις οικογένειες. Και έξαφνα είδα-

με να έρχεται ένα άλλο καϊκι. Λέμε τώρα άμα έρθει κοντά να του φωνάξουμε να μας δέσει. Όταν έφτασε κοντά το καϊκι το φωνάξαμε, πλησίασε, έκανε κράτει στη μηχανή του και μας ρώτησε τι θέλαμε. Εμείς αμέσως του κάναμε την πρόταση να μας δέσει. Στο πρώτο δεν ήθελε, αλλά μετά οι γυναίκες που είχε μέσα τού είπαν ότι κρίμα να τραβάει ένα κορίτσι κουπί. Κι έτσι θέλησε και μας έδεσε. Αυτός είχε φορτώσει σταφύλια και τα πήγαινε στην Αττάλεια, όπου μας έδωσαν αρκετά και φάγαμε. Αλλά άμα φτάσαμε πιο κοντά στην Αττάλεια μας είπε ο καπετάνιος ότι θα μας λύσει τον κάβο, γιατί απαγορεύεται, όπως το είπαμε κιόλας. Αλλά ευτυχώς είμεθα πλέον κοντά στο λιμάνι και κάναμε κουράγιο με τα κουπιά και φτάσαμε μέσα στην Αττάλεια. Κοιτάξαμε ακριβώς πού ήταν το Τελωνείο και πήγαμε και αράξαμε. Αλλά δε μας δέχτηκαν να πλησιάσουμε κοντά, μας είπαν να αράξουμε πιο ανοιχτά για να διαλύσει ο κόσμος, γιατί εκείνη την ημέρα είχαν οι Τούρκοι Μπαϊράμ και είχε μαζευτεί πολύς κόσμος για να μας δουν. Όταν διέλυσε ο κόσμος μάς κάλεσε να πάμε κοντά, ζυγώσαμε κοντά, μας είπαν ποιος είναι ο καπετάνιος —όπου εβγήκε έξω και του έκαναν αρκετές ερωτήσεις και στο τέλος τούς παρακάλεσε για να βγούμε έξω να κοιμηθούμε γιατί η βάρκα μας έκανε νερά και είχαν γίνει μούσκεμα τα λίγα ρούχα που είχαμε· δέχτηκαν και μας έφεραν ψωμί, σταφύλια και τυρί και φάγαμε. Εκεί καθίσαμε δυο μέρες. Την τρίτη μάς έδιωξαν να φύγουμε. Εμείς καμιά αντίρρηση δεν μπορούσαμε να φέρουμε. Αμέσως τραβήξαμε το δρόμο μας.

Εκείνο το μέρος όμως ήταν όλο φυλάκια, δεν μπορούσαμε να πιάσουμε στεριά να ξεκουραστούμε γιατί μόλις μας έβλεπαν και πλησιάζαμε μας επρότειναν τα όπλα. Εμείς αμέσως γυρίζαμε τη βάρκα μας στα ανοιχτά και τραβούσαμε το δρόμο μας. Όπου μετά σκεφτήκαμε να πάμε λίγο πιο μακριά που βλέπαμε ότι ήταν το μέρος καθαρό και είχε και ένα καράβι αραβικό και φόρτωνε κερεστέ. Όταν φτάσαμε εκεί μετά μεγάλο αγανακτισμό και αρκετή κούραση βρήκαμε ένα ποτάμι που κατέβαζαν οι Τούρκοι τα ξύλα και τα έπαιρνε το καράβι. Εκεί είχε ένα φυλάκιο. Το παρακαλέσαμε για να μείνουμε εκείνο το βράδυ. Αλλά εστάθη αδύνατο,

μόνο να βγούμε να μαγειρέψουμε και μετά να φύγουμε. Εμείς αμέσως πεταχτήκαμε έξω και μαγειρέψαμε φασόλες που μας είχαν δώσει από το Φοίνικα. Όταν ετοιμάστηκε το φαΐ, εφάγαμε και εψήσαμε μερικά κουκουνάρια που μας είχαν δώσει οι Τούρκοι σε κείνο το ποτάμι. Όταν όμως ήρθε η ώρα μας μάς έδιωξαν και από κει. Τώρα, πού να πάμε νύχτα που δεν βλέπαμε και ούτε ξέραμε και τα μέρη εκείνα; Τέλος με τη δύναμη της Παναγίας τραβούσαμε κουπί. Αλλά από πολλή ώρα όμως κουραστήκαμε και είπαμε να φουντάρουμε για να ησυχάσουμε λίγο. Αλλά η βάρκα μικρή και τα άτομα πολλά, δεν χωρούσαμε· ετραβήξαμε πάλι το δρόμο μας. Αλλά σκοτάδι, επήγαμε και καθίσαμε πάνω σε μια ξέρα. Ευτυχώς ήταν πολύ μικρό το κακό. Έπειτα απ' όλα αυτά πήρε και ξημέρωσε κιόλας, βλέπαμε πού βαδίζαμε και κατά τις 8-9 το πρωί εφτάσαμε στην παλιά Αττάλεια.

Εκεί καθίσαμε τρεις τέσσερις ώρες, πήραμε νερό και καρπούζια και μας έδωσαν και ένα μεγάλο ψάρι, που δεν το έτρωγαν αυτοί, ονομαζόμενο σκυλόψαρο. Και εφύγαμε. Πήγαμε πάρα κάτω σ' έναν κάβο ολωσδιόλου ανάποδο. Ήταν όλο ξέρες και δεν μπορούσαμε να πιάσουμε τη στεριά. Τέλος όμως βρήκαμε μέρος, βγήκαμε έξω και μαγειρέψαμε το ψάρι εκείνο.

Όταν ξημέρωσε μαγειρέψαμε κάτι κοχύλια και πεταλίδες, τις βράσαμε και τα πήραμε και φύγαμε. Όταν έφτασε η ώρα 7-8 το βράδυ φτάσαμε στην Αλάγια. Εκεί όταν φτάσαμε πήγαν οι Τούρκοι και φώναξαν ένα γιατρό που ήξερε ελληνικά, μας καλωσόρισε και μας ρωτούσε πολλά και διάφορα, όπου του είπαμε κι εμείς ότι ήμεθα πρόσφυγες εκ Σάμου, και μας αρωτούσαν πού πηγαίναμε. Τέλος τους παρακαλέσαμε να μας αφήσουν να βγούμε να κοιμηθούμε, όπου μας άφησαν και βγήκαμε έξω. Όταν όμως ξημέρωσε μας είπαν να φύγουμε. Αλλά εμείς όμως όταν το ακούσαμε τους είπαμε ότι η βάρκα μας κάνει νερά και δεν μπορούσαμε να φύγουμε. Αυτοί πήγαν, έφεραν μάλιστα και τραβήξαμε τη βάρκα όξω και την καλαφάτισε για να μην κάνει νερά. Έπειτα μας έβαλαν και τη ρίξαμε στη θάλασσα πάλι. Αλλά επειδή ήταν αργά, πάλι μας είπαν να φεύγαμε την άλλη μέρα το πρωί. Εκείνη την ώρα έρχεται ένα

καϊκι μεγάλο με μηχανή. Όταν ήρθε κοντά και άραξε, ο καπετάνιος του καϊκιού εβρέθηκε γνωστός με τον καπετάνιο μας και του είπε πως θα φόρτωνε κερεστέ από την Αλάγια για την Μερσίνα και ότι θα μας έδενε να μας τραβήξει μαζί του. Τέλος εψώνισε και μερικά γλυκά και τα μοίρασε στα μικρά και από κει μάς χαιρέτησε και έφυγε να πάει μέσα στο καϊκι. Αλλά οι Τουρκαλάδες όμως, αν και πήγε και μίλησε ο καπετάνιος στο Τελωνείο ότι θα μας έπαιρνε μαζί του, αυτοί σηκώθηκαν πρωί πρωί στις 4 η ώρα και ήρθαν και μας έδιωχναν να φύγουμε. Δεν μπορούσαμε να κάνουμε διαφορετικά. Όπως περάσαμε να χαιρετήσουμε τον καπετάνιο και να του πούμε ότι μας έδιωχναν οι Τούρκοι εκείνος πολύ στενοχωρήθηκε για την μπαμπεσιά του τελώνη επειδή τον κορόιδεψαν. Αλλά πάλι μας συνεβούλεψε να πάμε να περιμένουμε ψηλά σε έναν κάβο να περάσει να μας πάρει. Τον ακούσαμε κι εμείς και τραβήξαμε τον δρόμο μας. Αρμενίσαμε εκείνη την ημέρα όλη με τα κουπιά, όπου όταν πήρε και βασίλευε ο ήλιος θελήσαμε να πάμε να αράξουμε σε έναν κάβο. Ήρθαν οι Τούρκοι και μας έδιωχναν. Εμείς όμως τους παρακαλούσαμε να μας αφήσουν να μείνουμε που άρχισε ο καιρός να φουρτουνιάζει. Εκείνη την ώρα έπιασε να βρέχει κιόλας, όπου αυτοί θύμωσαν κιόλας και μας εβίασαν να φύγουμε γιατί θα μας χτυπούσαν με τα όπλα τους. Και με τη συμφωνία να μην αράξουμε σε κανένα μέρος εκεί κοντά, παρά να τραβήξουμε κουπί 6-7 ώρες μακριά να βρούμε ένα άλλο λιμάνι, ονομαζόμενο Αναμούρι. Αλλά εμείς όταν φύγαμε σκεφτήκαμε και λέγαμε ότι πρώτον που δεν θα μπορούσαμε ν' αρμενίσουμε τόσες ώρες με τα κουπιά και δεύτερον που ο καιρός χειροτέρευε και η βάρκα δεν μπορούσε να αρμενίσει σε τέτοια φουρτούνα και θεωρήσαμε καλό να πάμε να αράξουμε εκεί κοντά σ' έναν κάβο, έστω κι αν μας το είχαν απαγορέψει και πήγαμε, γιατί όπως και να το κάναμε χαμένοι ήμεθα, εκεί είχαμε μια ελπίδα ότι θα γλιτώναμε γιατί το μέρος εκείνο ήταν πολύ κακοτοπιά και ελπίζαμε να μη μας πειράξουν οι Τούρκοι. Αλλά μας πείραξε όμως η φουρτούνα, μόλις πήγαμε και αράξαμε, αλλά τι φουρτούνα, το κύμα μάς έβρεχε.

Αλλά δεν μας έφταναν αυτά, τις αυγές μάς έκοψε και η άγγου-

ρα της βάρκας και με ένα κύμα και δυο κύματα ήρθε η βάρκα έξω. Αμέσως φουντάραμε άντρες και γυναίκες και την σπρώξαμε λίγο και αμέσως κοιτάξαμε να βουλώσουμε τις τρύπες που είχε με κάτι σακούλες και αμέσως βάλαμε τα πράματα μέσα, γιατί αν θα μέναμε εκεί θα χάναμε τη βάρκα. Λοιπόν αποφασίσαμε να φύγουμε, όπου στις 9-10 φτάσαμε σε μια αμμουδιά. Μόλις είχαμε φτάσει καμιά πενηνταριά μέτρα στην ακρογιαλιά εβούλιαξε η βάρκα. Αλλά προλάβουμε και πέσαμε στη θάλασσα και σπρώξαμε τη βάρκα προς τα έξω και έτσι σώσαμε τα παιδάκια που είχαμε μέσα. Εκεί όταν φτάσαμε αμέσως άρχισε και η χειρότερη φουρτούνα. Τέλος σε κείνον τον κάβο καθίσαμε δέκα μέρες. Αλλά πώς τις περάσαμε ένας Θεός το ξέρει. Όλο βροχές και φουρτούνες. Και να μην έχει και ψωμί να δώσεις στα παιδιά, παρά μας έφεραν οι στρατιώτες Τούρκοι φυστίκια και πληγούρι και έτσι περνούσαμε. Δόξα σοι ο Θεός.

Αυτοί οι Τούρκοι που είχαμε κει τους είχε βάλει η Κυβέρνηση να μας προσέχουν γιατί εκεί είχε άγρια θηρία. Τέλος από τα πολλά μας βάσανα ήρθε ένα βράδυ το καϊκι που είχαμε ανταμώσει στην Αλάγια, του καπετάν-Μεμέτη με το όνομα. Και όταν μας είδε αυτός ο Τούρκος εκεί έκλαιγε σαν μικρό παιδί και έβλεπε την κατάστασή μας. «Αλλά τώρα», μας λέει, «θα σωθούν τα βάσανά σας». Αμέσως λοιπόν μας βάζουν στη βάρκα όλα τα παιδιά και τις γυναίκες και μας πήγαν απάνω στο καϊκι. Μετά επέστρεψαν πάλι και πήραν και τα πράματα, τα έφεραν απάνω στο καϊκι και έβαλαν μπρος τη μηχανή. Και από κει τραβήξαμε το ταξίδι μας. Εδοξάσαμε το Θεό και τοποθετήσαμε το καθετί μας. Ετοιμάσαμε και λίγο μέρος και ξαπλώσαμε εμείς οι γυναίκες. Οι άντρες δεν έπεσαν, γιατί βρήκαν κι άλλους Έλληνες και πήγαιναν κι αυτοί για τη Μερσίνα και έπιασαν συζήτηση. Και έτσι ξεχνούσαν. Αυτοί έτρωγαν μανταρίνια και περνούσε η ώρα τους.

Είχαμε αρμενίσει περίπου μια δυο ώρες και σταμάτησε το καϊκι γιατί είχαμε φτάσει στο Αναμούρι όπου εμείς δεν το ξέραμε. Έβγαλε εκεί μερικούς επιβάτες και από κει τραβήξαμε το ταξίδι μας πάλι.

Αλλά ο καπετάνιος Μεμέτης, όπως είπαμε, ήταν χρυσός άνθρωπος. Επειδή κατάλαβε πως ήταν ο καιρός στη φουρτούνα και το καϊκι βαρυφορτωμένο και είχαμε φόβο να βραχούμε, φώναξε το δικό μας καπετάνιο και του λέει πως εδώ πιο κάτω έχει ένα λιμανάκι κι εκεί θα πάμε ν' αράξουμε ωσότου σιάξει ο καιρός. Τώρα πια είχε ξημερώσει καλά και μπορούσαμε να βλέπουμε έξω εκείνα τα ωραία μέρη. Σε κείνο το μέρος είχε Τούρκους και έκαναν αλάτι. Λοιπόν μόλις μας είδαν αυτοί ότι πηγαίναμε εκεί ενόμισαν το καϊκι για καταδιωκτικό και πήραν δρόμο και έφυγαν απάνω στα βουνά. Εμείς μόλις τους είδαμε τους βάλαμε αέρα. Αυτό δε έκαμε και ο καπετάνιος με το τσούρμο του, δηλαδή με τους ναύτες του. Τέλος εκεί καθίσαμε όλη την ημέρα. Το βράδυ ήρθε και ένα μικρό βαποράκι και άραξε εκεί κοντά μας, όπου πήγε ο καπεταν-Μεμέτης πάνω στο βαποράκι να ακούσει νέα, διότι είχε ράδιο το βαπόρι. Εκεί όταν πήγε έκανε συζήτηση πως είχε 4 οικογένειες προσφυγικές μέσα. Τότε ο καπετάνιος του караβιού μάς έστειλε 4 πακέτα μακαρόνια και 4-5 ψωμιά, λίγο τυρί. Και κάλεσε να πάει και ο δικός μας καπετάνιος απάνω να του μιλήσουν. Πήγε και τον ρωτούσαν για διάφορα πράγματα, όπου εκείνος βέβαια τους απαντούσε πρόθυμα. Όταν αποτελείωσαν και τα νέα του ραδίου, ήρθαν πάλι στο καϊκι μας, μας ανήγγειλαν τα νέα που ήταν ευχάριστα εκείνο το βράδυ κι από κει ετοίμασαν τη μηχανή και ξεκινήσαμε. Αποχαιρετήσαμε το караβάκι και φύγαμε. Εκάναμε τώρα το σταυρό μας όλοι οι χριστιανοί και καθίσαμε.

Αρμενίσαμε εκείνη τη νύχτα όλη και ξημερώματα την άλλη μέρα μπαίναμε μέσα στην ωραία Μερσίνα. Όταν φτάσαμε εκεί, ήρθε το Ελληνικό Προξενείο και μας περίλαβε, αλλά όχι να μας βγάλει και έξω από το καϊκι.

Εκεί όμως μας έφερνε ψωμί, φαΐ και ό,τι άλλα χρειαζόμεθα, όπου στο τέλος τα κατάφερε και βρήκε ένα βαπόρι αραβικό και μας έστειλε στη Χάιφα της Παλαιστίνης.

Μέσα στο βαπόρι αυτό, βρήκαμε και έναν πατριώτη μας Σαμιώτη, που ήταν καμαρότος μέσα στο καράβι και περάσαμε πολύ ωραία. Εταξιδέψαμε τρεις μέρες από τη Μερσίνα ως τη Χάιφα,

γιατί πήγαινε πολύ αργά το καράβι. Αλλά με τη δύναμη του Θεού φτάσαμε πολύ ωραία.

Από κει μας περίλαβε της Χάιφας το Προξενείο μας. Μας πήγαν σε κάποιο γραφείο, μας κατάγραψαν, μας τοποθέτησαν τα πράγματα που έβγαλαν από μέσα από το καράβι και από κει μας επήγαν σε ένα ξενοδοχείο να μείνουμε. Μας είχαν παραχωρήσει και από το Προξενείο 10 γρόσια στους μεγάλους και 5 στους μικρούς. Αλλά από φαγητά εμείς δεν είχαμε ανάγκη, διότι τον καιρό που φύγαμε από τη Μερσίνα μάς είχαν εφοδιασμένους για μιας εβδομάδας τρόφιμα, έτσι περνούσαμε. Αλλά τα λεπτά πάντα χρειάζονται.

Στο ξενοδοχείο αυτό καθίσαμε τρεις μέρες. Από κει πάλι μας ετοίμασαν, μας έβαλαν στο αυτοκίνητο και μας έστειλαν στα Ιεροσόλυμα, στους αγιασμένους Τόπους. Και εκεί μας πήγαν στην Ιερά Μονή του Τιμίου Σταυρού. Και εκεί, καταρχάς που βρήκαμε μια καλή επιτροπή, ξεκουραστήκαμε λίγο. Αλλά από τον καιρό που βγήκε και μπήκε άλλη, μας πήρε ο διάβολος και μας σήκωσε.

Αυτά είναι, αδέρφια μου Έλληνες.

17. Με τους Άραβες γειτόνους μας περνούσαμε πολύ καλά

ΕΓΡΑΨΕ ΕΝΑΣ ΝΕΟΣ ΝΗΣΙΩΤΗΣ

ΣΑΝ ΠΗΡΑΜΕ ΤΗΝ ΑΠΟΦΑΣΗ ΝΑ ΦΥΓΟΥΜΕ, αφού η κατάσταση στο νησί είχε γίνει αβίωτη –θες απ’ τον αδιάκοπο φόβο των Ιταλών, θες απ’ την πείνα– είχε φτάσει ο βαρύς χειμώνας. Δεκέμβρης μήνας ήτανε θυμάμαι, κρύο και τρομάρα. Τη θέληση μονάχα διαθέταμε τότε δα, μήτε μεταφορικό μέσο μήτε συντρόφους είχαμε βρει για το ταξίδι.

Μόνοι μας βάλαμε μπρος τη δουλειά. Πρώτα πρώτα δώσαμε σ’ έναν μαυραγορίτη κάμποσες οκάδες λάδι για να μας προμηθέψει ταβανόπροκες –έτσι τις λένε αυτές που κάνανε για το σκάρωμα της βάρκας. Ύστερα από κάμποσες μέρες μάς έφερε κάπου τέσσερες οκάδες –όσες δηλαδή χρειαζόντανε. Κατοπινή μας δουλειά ήτανε να βρούμε αρχιμάστορα. Διαλέξαμε το μαστρο-Βασίλη. Τούτος με τη σειρά του βρήκε τον άνθρωπο που ’χε την ξυλεία: ένας αρχιτεμπέλαρος που η καθημερινή του δουλειά ήτανε να γιομίζει το θεόρατο τσιμπούκι του και να καπνίζει ξαπλωμένος ανάσκελα σε μια πεζούλα της γειτονιάς του. Κατά τα άλλα καλόβολος σαν πρόβατο και, το σπουδαιότερο, ποτέ του δεν μιλούσε.

Ούτε να τ’ ακούσουν θέλανε σαν τους είπαμε για πληρωμή: «Μα γίνονται αυτά σε τέτοιες περιστάσεις; Α, όλα κι όλα». Μόνο αν τους θέλομε θα έρθουνε μαζί μας. Τους δεχτήκαμε. Όσο να τελειώσουμε τη βάρκα είχαμε βρει ένα σωρό που θέλανε να φύγουνε. Διαλέξαμε όσους ήτανε χρήσιμοι: τέσσερις ψαράδες, έναν που ’ξερε τα τούρκικα και δυο τρεις άλλους που ’βαλαν τ’ αποδέλοιπα έξοδα. Όλοι τούτοι είχανε και τις φαμελιές τους.

Σ’ ένα δυο βδομάδες ήτανε έτοιμη η βάρκα. Εγώ σαν την πρωτόειδα, μου φάνηκε σαν κάσα. Τη λέω έτσι γιατί έτσι συνηθίσα-

με να τη λέμε. Τη λέγανε έτσι κι εγώ προσπαθούσα να βρω σε τι έμοιαζε τούτο το πράμα με τις βάρκες που 'ξερα. Ένα κουτόπραμα, μπρος λεπτή, στη μέση κοιλαράτη και στο πίσω πάλι μέρος λέπταινε. Ούτε πρύμη ούτε πλώρη.

Κείνη τη βραδιά την κατεβάσαμε στη θάλασσα, γιατί πρέπει να σας πω πως ο ταρσανάς μας δεν ήτανε στο γιαλό μα κάπως πιο ψηλά, μέσα σ' ένα διάσελο γεμάτο λιόδεντρα.

Το κατέβασμα δεν ήτανε βολικό. Πιάσανε οι μεγάλοι, άντρες και γυναίκες, τη δέσανε μη και τους φύγει, κι ύστερα με μύριες προσπάθειες άρχισαν και την τραβούσανε απ' την κάτω μεριά άλλοι κι άλλοι από πίσω την κρατούσανε για να μην πλακώσει τους πρώτους. Ο μόνος που κρατιότανε απ' τη βάρκα αντίς να τήνε κρατά ήτανε κείνος ο αρχιτεμπέλαρος. Τέλος τηνε κατεβάσανε στην ακροθαλασσιά, ύστερα τη ρίξανε στο νερό όμορφα όμορφα για να μην πάρει θάλασσα.

Νερά δεν πήρε με το ρίξιμο στη θάλασσα μήτε και νερόπαιρνε απ' τις καλαφατισμένες χαραμάδες. Αυτό δεν το περιμέναμε. Εμείς λέγαμε πως θα χασομερούσαμε ώσαμε να στανιάρει κάμποσες μέρες. Ο θαυμασμός μας για τη μαστοριά του μαστρο-Βασίλη ήτανε κείνη την ώρα πολύ μεγάλος. Σαν τέλειωσε ο θαυμασμός μας, πήγαμε στη σπηλιά, που δεν ήτανε και πολύ μακριά, και πήραμε τα μικροπράματα που 'χαμε μαζί μας. Όλα τούτα τα κάναμε ένα σωρό κοντά στη θάλασσα. Ύστερα αρχίσανε με μεγάλη προσοχή να μπαίνουνε στη βάρκα γυναίκες κι άντρες που καθίσανε γύρω γύρω στο πλεούμενο σε κάτι στενούς πάγκους. Τελευταίοι μπήκανε τα παιδιά και οι ψαράδες που στάθηκαν πίσω πίσω για να δώσουν τα δέματα. Εμάς τα παιδιά και τα δεματάκια μάς βάλανε μες στο κύτος για σαβούρα. Μας είπανε να μη βγάνουμε άχνα για να μη μας ακούσει κανένα φυλάκιο και να μην κουνιόμαστε μην τύχει και βουλιάξομε. Τα πόδια μου, θυμάμαι, ήτανε μπλεγμένα σε αλλονών πόδια και σε μικροδέματα. Σαν μπήκανε όλοι μέσα κι η βάρκα άρχισε να κουνιέται, έσκυπα πάνω απ' την κουπαστή κι είδα πως έξεχε η βάρκα πάνω απ' το νερό όσο με οχτώ δάχτυλα που μας χωρίζανε απ' τη θάλασσα.

Τα πόδια μου απαρχής είχανε μουδιάσει, μα πού να μιλήσω σε κείνη την ανακατωσούρα για απλάδα –άσε που ύστερα από λίγο σα να μην υπήρχανε. Όμως κι οι άλλοι δεν ήτανε καλύτερα· μαζί με την αβολεψιά, κείνοι είχανε και το φόβο μη και μας πιάσουν οι Ιταλοί· κάτι τέτοιο ούτε απ' το μυαλό μου περνούσε.

Φαίνεται πως στο μεταξύ κοιμήθηκα γιατί σαν ξύπνησα άκουσα να λένε για τη φουρτούνα που μας έδερνε και μια κβέλα, ρώτησα τι ήτανε τούτη η κβέλα και μου 'πανε πως η φουρτούνα μάς απομάκραινει συνέχεια από κει που θέλαμε να βγούμε. Μόλις τώρα κατάλαβα τη φουρτούνα, η βάρκα πήγαινε πότε πάνω και πότε κάτω, ακόμα πρόσεξα και τη φωνή του καπταν-Γιάννη που κάθε φορά που περνούσε το κύμα κείνο φώναζε: «Άιντε τώρα δα π' δε βλέπ'». Έδινε το χου στους κωπηλάτες. Ύστερα τα μάτια μου γλαρώσανε, τα 'χα κλείσει για να μη βλέπω τα κιτρινισμένα πρόσωπα.

Στο νου μου περνούσανε πολλά πράματα. Γύρω μου μικροί και μεγάλοι παρακαλούσαν τον Άι-Νικόλα για να μας σώσει. Ήθελα να φωνάξω και να ζητήσω βοήθεια απ' άλλους, αφού οι γύρω μου κοιμούντανε, μα δεν έβρισκα τι να πω. Σκεφτόμουνα πως ολόκληρη η οικογένειά μου θα πνιγεί και πως κανένας δεν θα είναι πίσω για να μας κλάψει. Αυτό μου 'δινε μια ανακούφιση, έλεγα: «Ε, δεν είναι δα και κανένας που να στεναχωρεθεί για το χαμό μας». Πέρασε πολλή ώρα χωρίς να σκέπτομαι τίποτα. Ύστερα, μέσα στο βύθισμά μου, άκουσα να λένε: «Δώστε τους... κι άλλες... κι άλλες...» Άνοιξα με βαριεστισμάρια τα μάτια μου και ρώτησα –ίσα ίσα που ακουγόμουνα– τη διπλανή μου γυναίκα: «Σε ποιανού να δώσουνε, θεία;» Έσκυψε και μου 'πε: «Τσ' Ιταλοί, πιδάκι μ'. Οι Ιγγλέζ' τσ' βουβαρδίζνε... ανισήκου να ιδείς τσ' φουτιές». Μ' έπιασε απ' τη μασκάλη για να με βοηθήσει ν' ανασηκωθώ για να ιδώ τις φωτιές π' άναβαν οι σύμμαχοι στα Δωδεκάνησα. Είπα: «Α... βλέπω». Μα το 'πα για να μ' αφήσει επειδή τα πόδια μου με πόνεσαν με τ' ανασήκωμα.

Ήτανε μέρα πια σαν ξύπνησα κι είχαμε φτάσει κοντά στην τούρκικη ακρογιαλιά. Η θάλασσα ήτανε πολύ ήσυχη, έμοιαζε σαν στέρνα, ούτε κυματάκι ούτε αέρας, κάλμα που λένε οι ναυτι-

κοί. Όλο και κοντεύαμε στη στεριά, πολύ σιγά όμως, θαρρούσες πως δεν κουνιούντανε η βάρκα απ' τον τόπο της. Οι Τούρκοι απ' όξω μάς είδανε που ερχόμασταν έτσι σιγά και στείλανε μια καλή βάρκα να μας τραβήξει. Στο μεταξύ σηκώθηκα. Τα πόδια μου είχανε τόση μουδιασμάρα που αν δεν κρατιόμουνα θα σωριαζόμουνα κάτω. Ήμουνα και μούσκεμα απ' τη μέση και κάτω –αυτό δεν το 'χα πάρει χαμπάρι– βλέπεις ο αέρας ήτανε παγωμένος, η θάλασσα πιο ζεστή, λοιπόν μέσα στα νερά είχα βρει ζεστασιά.

Η καλή βάρκα με κόπο μάς έσερνε. Η απόσταση που μας χώριζε απ' τη στεριά δεν θα 'τανε παραπάνω από πενήντα μέτρα, όταν ξεκολλάει ένα μπουντάκι από μια σανίδα και να, το νερό έμπαινε μέσα συντριβάνι. Βάλαμε πανιά και τα χέρια του ο μπαρμπα-Δημήτρης. Έτσι φράξαμε την τρύπα. Ακόμα λίγο και ξεμπαρκάραμε. Οι Τούρκοι ούτε καλά μας δεχτήκανε μα ούτε και άσχημα. Ψωμί που τους ζητούσαμε δεν είχαν να μας δώσουνε, μας δείχνανε τα κούμαρα: «Φάτε τέτοια», μας λέγανε. Μεις και που τα βλέπαμε μας έρχονταν αναγούλες. Όμως μας ανάψανε φωτιές για να στεγνώσουμε και δώσανε και τσιγάρα στους άντρες.

Σα στεγνώσαμε μας είπαν πως πρέπει να μπούμε πάλι στη βάρκα και να πάμε πιο πέρα για να βρούμε το φυλάκιο γιατί, μαθές, σε κείνο το μέρος δεν είχανε να μας περιποιηθούνε. Το δρόμο θα μας τον έδειχνε ένας φαντάρος, που θα 'ρχόντανε και κείνος μαζί μας. Χίλια παρακάλια κάναμε στον επικεφαλής να μας αφήσει να πάμε με τα πόδια. Του δείχναμε τη βάρκα που 'τανε χαλασμένη μα κείνος πού... Είδαμε που δεν μπορούσαμε να τότε καταφέρουμε και τι να κάνουμε; Ξαναμπήκαμε στη *Σωτηρία* –γιατί έτσι τη βαφτίσαμε– και δρόμο. Ο φαντάρος καθούντανε μπροστά αμίλητος. Σαν τον ρωτούσαμε, και τον ρωτούσαμε συχνά, μας έδινε ξερές απαντήσεις.

Τούτο βέβαια το ταξίδι δεν ήτανε σαν το πρώτο. Τώρα δεν είχαμε το φόβο των Ιταλών, ήτανε και μπουνάτσα, κάλμα, κι είχε κι έναν ήλιο χαρά Θεού.

Ο πρώτος τόπος που βγήκαμε ήτανε μια αμμουδιά και τότε λέγανε ένα παράξενο όνομα που δεν το θυμάμαι. Τώρα τραβούσαμε για την Καναπίτσα στο φυλάκιο.

Πηγαίναμε γιαλό γιαλό. Το θέαμα κι απ' τις δυο μεριές ήτανε σπουδαίο. Απ' τη μια μεριά η Καμήλα, το μεγάλο βουνό που το λένε Μυκάλη, καταπράσινο, ένα πράσινο βαθύ, που 'μοιαζε με μαύρο. Απ' την άλλη τα βουνά του νησιού μου σταχτοπράσινα και στην ακροθαλασσιά ξεχωρίζανε καθαρά το Τηγάνι και το Ηραίον.

Κατά τις δέκα φτάσαμε σ' έναν κόρφο που σχηματίζανε δυο μούτσουνα μ' ανεμοδαρμένα βράχια όλο τρύπες ως πάνω π' άρχιζε το βουνό. Ένας αμμουδερότοπος απλωνότανε μπροστά μας. Σαν κοντέψαμε τη στεριά, μας είδανε απ' το φυλάκιο οι στρατιώτες και ειδοποιήσανε τον αξιωματικό τους. Ήρθε στην αμμουδιά πριν εμείς ξεμπαρκάρουμε. Μαζί του είχε κι έναν γέρο που φορούσε ρούχα όπως οι Κρητικοί. Στους δικούς μας φάνηκε σαν Τουρκοκρητικός. Ο καπταν-Γιάννης στο μεταξύ μάς είπε να καθίσουμε πιότεροι στο πίσω μέρος για να σηκωθεί και να βγεί η βάρκα όξω.

Πρώτος βγήκε ο διερμηνέας μας, να πούμε, στη στεριά. Χαιρέτησε τον αξιωματικό, όπως μας είπε υστερότερα, του 'πε πως ερχόμαστε κατατρεγμένοι. Όσο να του πει, ξεμπαρκάραμε κι εμείς όσο μπορούσαμε πιο ήσυχα. Δεν ξέρω γιατί αποφεύγαμε τη φασαρία, νομίζαμε ως φαίνεται, πως αν δεν κάναμε σαματά, ήτανε καλύτερα για μας.

Τον περιμέναμε τον αξιωματικό μ' ανοιχτά τα στόματα τι θα πει. Κείνη τη στιγμή θυμάμαι όλοι μας είχαμε κρεμαστεί, που λέει ο λόγος, απ' τα χοντρά του χείλια. Μας έριξε μια ματιά που 'τανε ανακατεμένη με συμπόνια, σαν κείνη του αφέντη προς τους δούλους, και μια ευχαρίστηση που του δινότανε η ευκαιρία να φερθεί με τον τρόπο που 'χε κείνος. Έκανε ένα κούνημα του χεριού του, προστάζοντάς μας να τον ακολουθήσομε. Περπατήσαμε κάμποσο όσο να φτάσομε στο φυλάκιο από μονοπάτια όλο πουρνάρια και παλαμωνίδες. Το φυλάκιο είχε όλο όλο τρεις καλύβες. Βάλανε στην πιο μεγάλη τους άντρες να τους ψάξουν μην έχουνε όπλα ή χάρτες. Για κατασκόπους φοβόντανε, φαίνεται. Ύστερα μας είπανε ν' ανοίξομε τα ρούχα για να ψάξουν. Σαν τέλειωσε κι αυτή η δουλειά μάς έδειξαν το καλύβι που θα κουρνιάζαμε το βράδυ. Τούτο ήτανε κι αν δεν ήτανε. Το είχανε για ξυλα-

ποθήκη και για μαγειριό και για πλυσταριό και για ό,τι άλλο τους βόλευε. Ήτανε γεμάτο από ξυλοκόμματα ανακατεμένα με σάπια νερά, που κάνανε τον αέρα να μυρίζει μούχλα. Για τούτο τον παλιότοπο πρωτοτσακωθήκαμε. Κάθε ένας κοίταξε να μπει πιο μπροστά απ' τον άλλο για να πιάσει μια πιθαμή χώρο παραπάνω. Εγώ, θυμάμαι, μπήκα απ' τους πρώτους μ' ένα δέμα με ρούχα, κοιτάζω από δω από κει και διαλέγω μια γωνιά στρωμένη με τσιμέντο. Δεν ήτανε παραπάνω από ένα τετραγωνικό. Ήμουνα καταευχαριστημένος που κατάφερα και πήρα κείνη τη μεριά γιατί, εξόν που ήτανε χωρίς νερά, ήτανε και ίσια, δεν είχε λακκούβες. Στη μάνα μου, που 'ρθε ύστερα από μένα, έκανα τόπο για ν' απιθώσει όσα σήκωνε. Έτσι που 'κανα όμως είδε πως κείνο το μέρος ήτανε τσιμέντο, κι αντί όπως περίμενα να χαρεί, μου 'κανε αναστρέφοντας το χέρι της: «Τρελάθηκες; Εδώ θα παγώσουμε». Έριξε δίπλα όσα σήκωνε κι εγώ τα δικά μου σχεδόν πάνω στις λάσπες και καθίσαμε περιμένοντας όσο να 'ρθουν και οι άλλοι. Στην άλλη γωνιά είχε στηθεί τρικούβερτο μπαϊράκι. Η αιτία ήτανε πως ο ένας ξάπλωσε τα πόδια του πιότερο απ' όσο έπρεπε, τζάμπα προσπαθούσανε να τους μονιάσουνε οι γύρω. Ησυχάσανε μόνο αφού ήρθε ο Τούρκος αξιωματικός και τους έκαμε την παρατήρηση. Ανάψαμε φωτιές δω και κει για να ζεσταθούμε και να στεγνώσει το χώμα. Όμως τα ξύλα που είχαμε ήτανε χλωρά, και γι' αυτό γέμισε η καλύβα καπνό που, όπως είχε ανακατευτεί με τα σαπιόνερα, σ' έπιανε στο λαιμό και δε σ' άφηνε ν' ανασάνεις. Βήχαμε όλοι και τα μάτια μας τρέχανε ακατάπαυτα. Είδαμε που δεν μπορούσαμε να βρούμε ησυχία με τις φωτιές και τις σβήσαμε. Κουλουριαστήκαμε όσο πιο πολύ μπορούσαμε και είπαμε να κοιμηθούμε. Τα πόδια μου έβανα πάνω στο τσιμέντο για περισσότερη απλάδα. Σιγά σιγά άρχισα να καταλαβαίνω σα να παγώνανε.

Κουτσά στραβά την περάσαμε. Το πρωί είπαμε όλοι στον αξιωματικό να μας στείλει στο Κουσάντασι που θα μας δώσουνε εκεί φαΐ και μέρος να κοιμηθούμε. Ο αξιωματικός όμως, που 'ταν πολύ καλός, μας είπε πως, αν δεν περάσει τυχαία κανένα καϊκι για να μας πάρει, θα περιμένομε το καϊκι που τους έφερνε την τροφή τους

που θα 'ρχόταν σε πέντε μέρες. Αυτό ήταν μεγάλο κακό για μας, πέντε μέρες νηστικοί. Τι να κάμομε όμως; Περιμέναμε. Κατά το μεγάλο γιόμα οι γυναίκες είπανε στον αξιωματικό να πλύνουνε τα ρούχα των στρατιωτών μια και δεν είχανε δουλειά. Θέλανε έτσι να τους κάμουν πιο καλούς μαζί μας.

Οι μεγάλοι κι εμείς κατεβήκαμε πάλι στη θάλασσα. Βρήκαμε δυο μεγάλα χταπόδια, τρία μικρά, πεταλίδες και δυο κοφίνια αχινοφούς. Οι Τούρκοι δεν τρώνε το χταπόδι και γι' αυτό μας είπανε να το ψήσουμε μακριά για να μην τους μυρίζει. Λέγαμε πως το μεσημέρι θα μας δώσουνε λίγο ψωμί, αλλά κείνοι σαν τρώγανε κρυβόντανε στην καλύβα τους και μαγειρεύανε κρυφά.

Την τετάρτη μέρα κατά το απομεσήμερο απ' τ' ανοιχτά φάνηκε να περνάει ένα μονοκάταρτο που 'χε πλώρη για κάτω. Ο αξιωματικός που συμπονούσε τα χάλια μας έβανε μπρος μια σειρήνα. Γρήγορα οι άνθρωποι του καϊκιού καταλάβανε πως τους χρειάζονταν στο φυλάκιο. Η πλώρη του έκανε μια ανοιχτή στροφή και στράφηκε για την ακρογιαλιά. Όλοι κατεβήκαμε να το δεχτούμε, ακόμα κι ο τεμπέλης της βάρκας. Περιμέναμε κάμποσο· έφτασε, κατακάθαρο και περιποιημένο, μπήκε στο φυσικό όρμο της ακρογιαλιάς, πλεύρισε στην πρόχειρη προβλήτα. Από μέσα πήδησαν δυο άντρες ηλικιωμένοι και αξύριστοι, αντίθετα με την χαρούμενη όψη του καϊκιού είχανε άσχημη θωριά.

Προθυμοποιήθηκαν να μας δώσουν απ' ό,τι είχανε, πολλά δεν μπορούσανε, αλλά για προφταστήρια. Βάλανε σε μια σακούλα κάμποσες κονσέρβες, μπισκότα και κάμποση γαλέτα. Αφού τα πήραμε, φορτώθηκε ένας τα τρόφιμα και μπρος κείνος, πίσω εμείς ξεκινήσαμε για την καλύβα. Σαν φτάσαμε, μοιραστήκαμε την τροφή. Στον καθένα έπεφτε από μια κονσέρβα, από δυο πακέτα μπισκότα κι από λίγη γαλέτα. Καθένας χώρια, όπου τον βόλευε, καθόντανε να φάει τα δικά του.

Τη μέρα κείνη, φαίνεται, ήμασταν πολύ τυχεροί. Δεν είχε ακόμα καλά καλά σουρουπώσει και να ένα μοτοράκι μπαίνει ήσυχα στον απόξω κόρφο χωρίς να το πάρουμε είδηση. Έφερνε τον διοικητή κείνης της περιφέρειας που 'τανε περιοδεία στα φυλάκια.

Οι στρατιώτες ήτανε στις φούριες τους, ετοιμάζονταν για να τον υποδεχτούνε όσο γινότανε καλύτερα. Κάθε παλιόπραμα έμπαινε στην καλύβα μας για να καθαρίσει η δικιά τους. Το καθάρισμα κράτησε ώσπου φάνηκε στην πιο κοντινή στροφή η συνοδεία που πήγε στην παραλία. Έξω απ' την καλύβα μαζώχτηκαν ύστερα όλοι οι φαντάροι και με τις προσταγές ενούς ασχημομούρη δεκανέα παρουσιάζουν όπλα.

Τέλειωσε η δουλειά στην καλύβα των στρατιωτών κι ήρθε και σε μας. Μεις κάναμε όσο μπορούσαμε πως ήμασταν πιο κακομοιριασμένοι για να μας λυπηθεί και κάμει τίποτα και φύγουμε. Τέλειωσε κι από μας. Βέβαια δεν έμεινε καθόλου ευχαριστημένος. Μπήκε στην πρώτη καλύβα και κουβέντιαζε με τον αξιωματικό. Μεις στα γρήγορα φτιάσαμε μια επιτροπή που θα του 'λεγε το τι θέλαμε. Σα να μην τα 'ξερε...

Δέχτηκε την επιτροπή με το καλό, άκουσε ό,τι του είπε. Κείνος είπε πως, αν βρούμε βάρκα, θα μας σύρει με το μοτόρι του στο Κουσάντασι. Ήρθε η επιτροπή και μας το 'πε. Εμείς πια ήμασταν όλο χαρά. Χωρίς ακόμα να 'ναι τίποτα σίγουρο, αρχίσαμε να δένουμε ό,τι είχαμε για να 'μαστε έτοιμοι.

Ο μαστρο-Βασίλης με δυο άλλους πήγε στην αμμουδιά για να ψάξει μήπως βρει καμιά βάρκα μεγάλη και γερή. Πολύ γρήγορα ανακάλυψε μια πολύ μεγάλη, καϊκόβαρκα ήτανε, σπουδαία βάρκα για τη δουλειά μας. Μόλις είπε ο μαστρο-Βασίλης και οι άλλοι πως βρήκανε βάρκα, σηκώσαμε τα ρούχα και δρόμο για την ακρογιαλιά. Σα μας είδανε οι φαντάροι βάλανε τα γέλια, μεις όμως τη δουλειά μας. Φτάσαμε στη βάρκα, βάλαμε τα ρούχα στο πίσω μέρος για να μην είναι βαριά η πλώρη και παίρνει νερά με το τρέξιμο της μηχανής και βολευτήκανε όσοι πρόλαβαν σε καλές μεριές. Η μάνα μου, η αδερφή μου κι εγώ, καθώς και η οικογένεια του μαστρο-Βασίλη, μείναμε έξω θεληματικά. Λέγαμε πως μπορούσε να μας έπαιρνε στο μοτόρι ο αξιωματικός σαν μας έβλεπε έξω (όπως έγινε κιόλας). Όταν τέλειωσε κι αυτή η δουλειά πήγε η επιτροπή στον διοικητή και του 'πε πως μεις ήμαστε έτοιμοι και πως κείνον περιμένουμε. Σαν τα 'κουσε, έβαλε τα γέλια. «Ποιος σας είπε»,

λέει, «βρε Σαμιώτες, πως τώρα θα σας πάρω μαζί μου; Μα ας είναι, μια κι έγινε έτσι, ας σας πάω στο Κουσάντασι». Σηκώθηκε ο άνθρωπος και ήρθε. Μεις που ήμασταν απέξω του 'παμε πως μια και δεν μας παίρνει η βάρκα ας μας πάρει στο δικό του πλεούμενο.

Φαίνεται πως ήταν πολύ καλός γιατί κι αυτό το δέχτηκε. Σαλτάρισα πρώτος κι έδωσα χέρι στην αδερφή μου που 'τρεμε ολόκληρη απ' το κρύο και τη λαχτάρα. Βουλευτήκαμε όσο γινόντανε καλύτερα. Σαλπάρισε το καϊκι με πλώρη για το Κουσάντασι. Φτάσαμε κει ύστερα από μια φουρτουνιασμένη νύχτα. Όσοι ήτανε στη βάρκα κινδυνέψανε. Η θεία μου κι ο πατέρας μου είχανε γίνει μούσκεμα γιατί έτυχε να βρεθούνε μπρος μπρος στη βάρκα.

Όταν φτάσαμε μας βάλανε σε μια αποθήκη τελωνείου χωρίς φως και χωρίς φωτιά. Καλά που έτυχε να κοιμάται κάποιος που μας λυπήθηκε και μας έδωσε τη λάμπα του. Έτσι βρήκαμε κάτι πάγκους και καθίσαμε. Όλη κείνη τη νύχτα γελούσαμε, και τούτο γιατί όποιον έπιανε η νύστα έπεφτε απ' τον πάγκο στη γη.

Το πρωί ήρθε η επιτροπή προσφύγων για να μας δει και να μας πει το τι έμελλε να γίνει. Ψωμί και φαγητά που 'χαμε ανάγκη δε μας φέρανε ούτε την πρώτη ούτε και τη δεύτερη φορά που μας ξανάρθανε.

Στις δυο απ' το μεσημέρι μάς φέρανε φρέσκο ψωμί και τυρί τουλουμίσιο. Ύστερα από το φαΐ μάς τραβούσαν απ' τη μια μεριά στην άλλη για να κατατοπιστούνε οι αρχές με τι είδους ανθρώπους είχανε να κάμουν. Το βράδυ τέλος μας πήγανε στο σπίτι που μένανε κι οι άλλοι πρόσφυγες. Καθαρό σπίτι ήτανε και, προπαντός, πολύ ζεστό. Μας δώσανε ένα δωμάτιο αρκετά μεγάλο για να κοιμηθούμε, ύστερα δώσανε σε κάθε οικογενειάρχη από μερικές λίρες για να ψωνίσει. Μα ποιος είχε όρεξη για φαΐ; Όλοι στρωθήκαμε στον ύπνο. Ξημέρωσε κι εμείς πού να ξυπνήσουμε, ήταν η πρώτη βραδιά που κοιμούμασταν.

Τρεις μέρες καθίσαμε στο Κουσάντασι. Από κει με την πρώτη αποστολή μάς στείλανε στη Σμύρνη. Είχα ακουστά πως αυτή η πολιτεία ήταν πολύ όμορφη. Μεις την είδαμε μαύρη κι άραχνη, γιατί μόλις πατήσαμε το ποδάρι μας μας έπιασαν χίλιω λογιών αρ-

ρώστιες. Το τι τραβήξαμε σε κείνα τα βαγόνια είναι άλλο πράμα. Τρεις μέρες και δυο νύχτες κρυώναμε σε κείνο το τρένο. Οι άνθρωποι αποπατούσανε ο ένας δίπλα στον άλλο χωρίς καθόλου να ντρέπονται. Τα ρούχα μας ήτανε καταβαλτωμένα απ' τις μαγαρισιές, σιχαινόμασταν ακόμα και να τα βλέπουμε. Είχαμε χάσει κείνες τις λίγες μέρες κάθε τι ανθρώπινο, έφτυνε ο ένας πάνω στον άλλον χωρίς να νοιάζεται καθόλου, ξεστομίζανε βρομόλογα για ψύλλου πήδημα που λένε.

Το βράδυ της πέμπτης μέρας φτάσαμε επιτέλους σε μια πολιτεία. Ένας αξιωματικός που μας περίμενε είπε πως φτάσαμε στο Χαλέπι. Μαζωχτήκαμε όλοι γύρω του σα να βλέπαμε κανένα Θεό. Περιμέναμε κάτι να μας πει για να ξεκουραστούμε. Σαν μαζωχτήκαμε μας καλωσόρισε και είπε πως όσοι μπορούν να κρατούν όπλα θα καταταχτούνε στο στρατό, οι άλλοι και οι γυναίκες θα πηγαίναμε σ' ένα στρατόπεδο με τους άλλους πρόσφυγες.

Την ίδια βραδιά πριν μας πάνε στο στρατόπεδο μας έκαναν μπάνιο, μας κλιβάνισαν τα ρούχα, μας ραντίσανε μ' ένα σωρό σκόνες, έτσι γυμνοί όπως ήμασταν, και τέλος φέρανε αυτοκίνητα που μας μεταφέρανε σε λίγο σε θαλάμους με κρεβάτια, με κουβέρτες κι όλα τα χρειαζούμενα. Για φαγητό μάς φέρανε τσάι με γάλα και μαρμελάδα.

Οι πρώτες μέρες που περάσαμε μου φανήκανε οι πιο καλές μέρες. Σιγά σιγά ύστερα μάθαμε πως όξω απ' το στρατόπεδο δε θα βγαίνομε παρά με άδεια της διοίκησης σε πολύ αραιά διαστήματα.

Το Χαλέπι, όπως το 'βλεπα απ' τις μάντρες του στρατοπέδου, είναι μια πολιτεία αρκετά μεγάλη, με σπίτια ανατολίτικα χωρίς εξωτερική πολυτέλεια. Όλα ίδια εξόν τα δημόσια. Έχει αρκετά τζαμιά. Τα πιο μεγάλα είναι χτισμένα στους λόφους που 'ναι πολλοί. Όταν είχε ήλιο όλο το Χαλέπι γέμιζε χρώματα, κόκκινα, πράσινα, κίτρινα, άσπρα, με τις κλωστές που άπλωναν οι νοικοκυρές στα δώματα των σπιτιών, γιατί το Χαλέπι έχει πολύ ανεπτυγμένη την κλωστοϋφαντουργία.

Στο θάλαμο που μας πρωτοβάλανε καθίσαμε δέκα μέρες. Ύστερα μας πήρανε από κει και μας έριξαν σ' έναν πολύ μεγάλο θάλα-

μο που χωρούσαν τρακόσιοι πενήντα νομάτοι. Σαν έμπαινες μέσα νόμιζες πως βρισκόσουνα σε σπηλιά. Τη νύχτα αν τύχαινε να ξυπνήσεις άκουγες τις αναπνοές των κοιμισμένων και σου φαίνονταν πως κυλούσαν βαρέλια μ' αλυσίδες. Σ' αυτόν τον τόπο περάσαμε πολύ καλά. Όλοι είχαμε έρθει στους εαυτούς μας, τραγούδια πάλι και φωνές και γέλια.

Περνούσε ο καιρός χωρίς να τον καταλαβαίνουμε και μια μέρα ήρθε το μαντάτο. Θα φύγομε!

Στις τρεις, την ίδια βραδιά, ψιλόβρεχε κιόλας, μας μαζέψανε στο προαύλιο του στρατοπέδου και μας φώναζαν έναν έναν για να ιδούνε αν ήμαστε εντάξει. Ύστερα μας βάλανε σε φορτηγά αυτοκίνητα και μας πήγαν στο σιδηροδρομικό σταθμό. Αμέσως μπήκαμε στα βαγόνια και ξεκινήσαμε. Ήταν μικρά τα βαγόνια, δεν ήταν σαν τ' άλλα. Σε κάθε βαγόνι κι από ένας Γάλλος στρατιώτης –για να μας προσέχει, όπως έλεγε. Δίπλα από μας καθόνταν μια γριά που κρατούσε ένα κανάτι γεμάτο νερό. Άμα ξεκίνησε το τρένο, το νερό άρχισε να χύνεται με το κούνημα, όμως εκείνη μας έλεγε: «Δεν ξαναπίνω 'γω νερό απ' αυτό π' σέρν' μαζί τ' ου σιδηρόδρομος». Αυτό η καημένη το 'κανε γιατί απ' την Τουρκιά στο Χαλέπι πίναμε νερό απ' του αποχωρητηρίου τη βρύση.

Μόλις μπήκα στο βαγόνι έψαξα για τόπο. Πάνω απ' τα κεφάλια μας κρέμουνταν κάτι δίχτυα για τις αποσκευές· δοκίμασα, με χωρούσαν, μα φωνάζανε οι άλλοι μη τους πλακώσω τη νύχτα. Κοίταξα κάτω απ' τα καθίσματα, είδα πως χωρώ και κει.

Την τρίτη μέρα φτάσαμε στη Χάιφα. Το σταθμό δεν τον θυμάμαι καθόλου. Από κει μας πήρανε με λεωφορεία, που σε μισή ώρα μάς άδειασαν στο στρατόπεδο που 'χαν ετοιμάσει. Όμως η ιδέα πως θα μέναμε σε στρατόπεδο δεν μας άρεσε καθόλου. Μεις περιμέναμε, μια και μας βάλανε και σε λεωφορεία, πως θα ήμασταν χωρίς σύρματα.

Τον ερχομό μας τον μάθανε οι φαντάροι και κουβαλιούνταν κάθε μέρα. Το 'μαθε κι ο πατέρας μου και νάτος ένα πρωινό φορτωμένος πράματα. Από τότε μας ερχόταν καθε Κυριακή.

Τα πορτοκάλια που φάγαμε σε κείνο το μέρος είναι άλλο πρά-